

Куц В.А.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – УКРАЇНСЬКИЙ ПІЛІГРИМ

У статті розглядаються філософські погляди Г.С.Сковороди, аналізується життєвий шлях і розкривається особлива сторона діяльності мислителя.

Ключові слова: Г. Сковорода, мислитель, мета життя, самопізнання, мандрівництво, пілігрим.

*«...Бринінням степу, пахощами рутинними,
щось озивалось... Україно, ти?»*

*Він твій мізинець, мамо. І – надія...
Він з посохом довічним пілігрима шукає істини,
а істина в тобі...».*
В. Коломієць [9, с. 85-86].

Постановка проблеми. Григорій Савич Сковорода відомий всім як самобутній мислитель, філософ-гуманіст, поет, педагог, музикант, знавець іноземних мов, піший мандрівник-просвітитель. Це ім'я вписано золотими літерами в історію науки і культури народів світу. Його загадкова особистість постійно приваблює увагу дослідників.

Мандруючи Україною та поза її межами, мислитель цікавився життям різних верств народу, наукою, мистецтвом і релігією. Сенс категорій «дорога», «шлях», «мандрівка», «странствовання» в його інтерпретації полягав у кінцевій меті – дорозі до себе, в людському щасті, в таємниці душі [4, с. 125].

Дорога для Г. Сковороди була формою філософського руху. Так, визнаючи множинність людських земних шляхів, мислитель обрав свій власний – «путь правди горній препростий» [15, с. 43]. Він навчав, що шлях правди веде до спокою душі: «Житие наше есть путь, а исход к счастью не короткий...» [13, с. 336]. Відповідно до цієї тези, «проклав свій маршрут», ставши пілігримом – шукачем істини, носієм мудрості й прикладом кришталевої моралі, що практично пройшов найдовший шлях, який може пройти людина – шлях до самого себе! «Я <...> після тривалих іспитів над собою побачив, що не можу грати в театрі світу жодної особи гарно, крім низької, простої, безтурботної, самотньої; я обібрав собі роль, взяв і задовольнився» [2, с. 63].

Мислитель визначав сутність людського буття як велику мандрівку:

*«Тот на восточный, сей в вечерний край,
Плывет по счастье со всех ветрил,
Иной в полнотной стране видит рай,
Иной на полдень путь свой открыл»* [13, с. 66].

Г. Сковорода віддалився від суєт зовнішнього світу, любовидність стала опорою в його житті і правилом нести світло істини людям. Роздумуючи над справжньою ціною свободи, він обрав за життєву стратегію «втечу від спокус і гріхів»: «<...> мне вольность одна есть нравна, и беспечальный, препростый путь» [13, с. 66].

Люди сприймали його як мандрівного дяка-філософа. Та це був обраний ним шлях самореалізації і святий обов'язок, відповідний внутрішньому покликанню. Він усвідомив себе покликаним виконати особливу місію на Землі: «<...> я проник у себе і присвятив себе на синівський послух духу Божому» [5, с. 401].

Мета людини, за Г. Сковородою, в її плаванні «житейским морем», в досягненні заповітного берега: «<...> Гавань есть блаженство!» [13, с. 99]. Щоб досягти мети, потрібно вміти перемагати небезпеки. Поборовши їх, людина ширше розпускає крила свого розуму:

*«Ах, простри бодро ветрила, и ума твоего крила,
Пловущи по бурному морю, возведи зеницы
вгору,*

Да путь потечеш прав» [13, с. 73].

Основною метою філософа було самопізнання, а через нього пізнання сутності світу і людського буття у ньому:

«Узнай себе! Испытай себе крепко.

*Право! Не любит сердце, не видя красоты
<...>»* [13, с. 154].

Він увесь час закликав до життя в гармонії з законами природи, шануючи свободу як найвищу цінність, що виражається душевним спокоєм, характерним для мудрої людини:

«Не поїду в город багатий. Я буду на полях жити»,

Буду век мой коротати, где тихо время бежит».

Не дивно, що філософ у своїх подорожах намагався оминати міста, особливо великі:

«Города славны, высоки на море печалей пхнут, Ворота красны, широки в неволю горьку ведут».

Та для людини, що заглиблюється у себе, поряд з містами небезпеку становить депресивний неспокій, породжений сумнівами й смутком:

«Ах ты, тоска проклята! О докучлива печаль!

Ах ты, скука, ах ты мука, люта мука!» [13, 86].

Порятунок від подібних хвороб філософ навчав шукати у спілкуванні з Богом, а згодом – в колі вдячних слухачів і друзів:

«Кто грусть во утробе носит всегда,

Тот лежит во гробе, не жил никогда.

Ах, утеха и радость! О сердечная сладость!

Прямая ты жизнь. Не красна долгою, но красна добротою,

Как песнь, так и жизнь» [13, с. 95].

Основним мотивом філософських роздумів Г. Сковороди була позиція-вимога, запозичена з максими Сократа, «пізнай себе», необхідна для вироблення об'єктивного погляду на світ через визначення власного місця і призначення в ньому:

«Не хочу ездить за море, не хочу красных одеж.

Под сими крыется горе, печали, страх и мятель.

Не хочу за барабаном итти пленять городов,

Не хочу и штатским саном пугать мелочных чинов.

Не хочу и наук новых, кроме здравого ума,

Кроме умностей Христовых, в коих сладостна дума» [15, с. 23].

Самопізнання – це процес вдосконалення і форма пізнання, характерна для активної особистості: «<...> пізнавши себе, станеш собою, добудеш із себе свою духовну суть, здійсниш своє земне призначення» [1, с. 42–43]. Г. Сковорода обрав шлях мандрівного філософа, свідомо відмовившись від усіх вигод, визнань і нагород світу, щоб пізнати його суть:

«Ничего я не желатель, кроме хлеба да воды,

Нищета мне есть приятель – давно мы с нею сваты.

Здравствуй, мой милый покою! Вовеки ты будешь мой.

Добро мне быть с тобою: ты мой век будь, а я твой.

Пропадайте, думы трудны, Города премноголюдны!

А я с хлеба куском умру на месте таком» [16, с. 24].

За свідченням Михайла Ковалинського, улюбленого учня Г. Сковороди: «Дух <...> відхилив його від усякої приязні й робив приходьком, скитальцем, виробляв у нім серце громадянина всесвітнього, що не має родичів і маєтколюбства» [12, с. 492]. Він не мав навіть кутка, де прихилити голову, тому значно більше одержував насолоду від природи, насолоди прості, безтурботні, істинні, які черпав своїм розумом чистим і духом незбитим у скарбах Вічного» [8, с. 13]. Характеризуючи соціальний статус мислителя, дослідники називають його «старцем» – не волоцюгою, а вдумливою релігійною людиною, зрідні мандрівним дяком, просвітником, що переходив з місця на місце, навчаючи людей грамоти та співу [18, с. 167].

Г. Сковорода був мандрівним вчителем у вищому значенні цього слова, що, поряд з вченістю, відзначався надзвичайно скромним життям. Він одягався пристойно, але просто, споживав звичайну їжу, спав не більше чотирьох годин, завжди бадьорий і рухливий, всім задоволений, прихильний до убогих, набожний без марновірства, вчений, але без зазнайства, гідного поведіння безлестошів: «Бегай молвы, объемли уединение, люби нищету, целуй целомудрие, дружи с терпением, учись священным языкам, научись хоть одному твердо и будь в числе научных для Царствия Божия книжников» [13, с. 439].

Розвінчати брехню, святенництво і фарисейство Г. Сковорода вважав за обов'язок, за споріднену працю і честь. Дійсно щасливий той, хто необхідно йде по ньому. Лише вона одна – стійкість – одержить вінок у нагороду. Філософ, що вчить про вічне життя, покинутий і самотній:

«Лутче жити во пустыне,

Затворившись во яскине,

Пребывать в местах безвестных,

И не слышать гласов лестных» [13, с. 73].

Появу такого світ висміює, мудреці звуть дурнем, ченці переслідують, єретики перекидують слово, царі пригнічують [14, с. 386]. Категорично відмовляючись прийняти монаший сан, поважав «істинне монашество», тобто справжню внутрішню духовність: «Имам моему монашеству полное упокоение <...>» [14, с. 357]. Ідеалом чернецтва для нього було досягнення стану «чистого серця», який він пізнав у 69-річному віці: «Воистину самотність відкрила мені небо. Вона є смерть одним, а іншим – насолода!».

Зрілий Г. Сковорода розглядав свою мандрівку повторенням ходінь Ісуса Христа, з повною готовністю йти до кінця: «Веди мене з тобою в путь горній на хрест» [13, с. 64]. Отже суть сродного

покликання філософа – пройти дороги життя шляхом пізнання, залишити людям своє вчення, засноване на біблійній мудрості, та спокійно піти з цього світу. Таке мандрівництво мало внутрішньо мотивовані обмеження щодо маршрутів подорожей, адже, на його думку, ноги спрямовує Бог: «Все чиниться за волею Божою, але я із нею згодний, і вона вже моя воля» [13, с. 345].

Дорогами України, Росії, Польщі, Словаччини, Угорщини, Австрії, Італії, Німеччини водила доля Григорія Сковороди і до кожної з пройдених територій у нього було особливе ставлення («любезна Унгарія» тощо). Він сам постійно вчився, щоб словом і ділом навчати інших. Для нього рідний край був тою стихією «<...> без якої він не міг жити, тужив за ним на чужині і бажав скоро повернутися» [7, с. 218–219].

Філософ невтомно здобував знання, шукав істину, пізнавав світ мандруючи ним, вперто уникаючи його спокус і недосконалості, відмовившись від того, без чого інші не уявляли життя, і був щасливим зробивши цей вибір! «Г. Сковорода являв собою глибокий людський тип, що в своїй душі і самовдосконаленні шукав нового, кращого світу» [19, с. 20]. Для Сковороди-провідника важливу роль зіграли: освіта, наука, культура та совість, підсилена чеснотами. Він, не очікуючи нагального суспільного резонансу від власної творчості, зорієнтував себе на апостольські чесноти в морально-етичному вимірі та богословсько-проповідницький напрям в громадській діяльності, іменуючи себе воїном Христа» [14, с. 316]. Обравши апостольську місію своєю життєвою справою, наш світський лицар Христової віри, свідомо переконував, що твердість волі, глибина віри та наснаженість у її практичному втіленні – суть його вчення, подвижництва й цільності. Духу ситого рабства він протиставив духовно-багату бідність [11, с. 148].

Самотнє життя видатного генія, на жаль, мало досліджене, але відомі факти проливають світло на скритий бік його багатогранної натури: походив з простої родини; мав гарну освіту (Києво-Могилянська академія); володів іноземними мовами (латина, грецька, єврейська, польська, німецька та інші); співав (альт); грав на музичних інструментах (сопілці, флейті, скрипці, кобзі); знав церковний устрій; критикував духовенство, але не був відлучений від церкви; мав зв'язки з монастирями (Київським, Переяславським, Троїце-Сергіївським, Харківським, Сумським, Київським, Сіннянським, Святогірським та іншими); розсудливий, досвідчений, ерудований, свідомий,

незалежний; реальний містик і символіст – справжній пілігрим.

Пілігрим (від лат. Peregrines – чужоземний); ст. нім. Piligrime [10, с. 501]; італ. Pellegrino [17, с. 1002] – мандрівний богомолець, паломник, прочанин, подорожній. Pere (лат) – переміщення [10, с. 495]; перенос, повернення [17, с. 985]. Per (лат) – повертаючий [10, с. 494]; розглядаючий [10, с. 496]; рухаючий; над [10, с. 497]. No (гр) – розум [10, 740]. Nus (гр) – думка, сенс [17, с. 905]. Поєднання складових утворює Pere-gri-nus – той, що споглядає і мислить (пізнає) сам себе; володіє знаннями (інтелектом).

Сам Григорій Савич ніколи не називав себе пілігримом, проте, підписуючи листи, використовував як автограф оригінальну символічну форму: – Gregorius Warsava Skovroda: (Григорій – той, що не спить, вартовий; Вар-Сава – син миру /спокою/; сковрада – посуд для жертвоприношень /посуд для випікання).

– Daniel Meingard: (Данііл Мейн-гард – мій гвардієць, воїн Христового війська).

– Любитель Святої Біблії.

– Всеусердний старчик.

– Пустельник.

– Спостерігач.

Слово-символ – пілігрим – виступає збірним образом і похідним від Pere-gri-nus. Немає жодного сумніву, що для Г.С. Сковороди, як знавця латини і грецької, були відомі ці категорії. Стиль його життя, як і автограф, є реальними відповідниками значення слова пілігрим у символічній формі.

Людина живе справжнім тоді, коли творить добро і прагне допомагати ближньому, адже «житие есть плодоприношение» [14, с. 7]. Винятковим зразком єдності філософської мудрості та особистої діяльності Г.С. Сковороди є розуміння ним просвітительської місії. Бути філософом для нього означало бути навчителем, здатним передати досягнену людську мудрість іншим (курси піітики у Переяславській семінарії та добронравія у Харківському колегіумі; індивідуальне навчання В.С. Томари і М.І. Ковалинського) [6, с. 131].

Справжнє життя – прямування до правди, коли «наш розум, шукаючи правди, любить відшукувати стежки до неї і веселитися зустрівши її» [3, с. 195]. Г.С. Сковорода дійсно зумів поєднати інтелектуальний акт у пізнанні з вольовим творчим зусиллям. Його інтегральне наукове, містичне поза церковне мислення, вибір способу життя у кращих традиціях самопізнання й ходіння задля пошуків істини були адекватною формою здійснення вчення і духовною реалізацією справж-

ньої людини. Будучи прихильником «убогості», відмовившись від матеріальних благ і фальшивих цінностей, які позбавляють думку рухливості, він відтворив образ самозаглибленого, самокерованого, вільного індивіда та освіченої людини. Ніколи не будучи монахом офіційно, Г.С. Сковорода реально був ним у своєму житті. Шукаючи

виходу з трагічних суперечностей недосконалого світу, лише у мандрах відкрив для себе духовне прозріння, рівноцінне катарсисові, втілюючи в життя повчання з «Апостола»: «Хто не від світу цього – той помер для нього, перемігши його, того світ ловив і не спіймав!» Адже бути – це набагато краще ніж здаватись.

Список літератури:

1. Алексеева Т. Творити себе. Урок української. 2004. № 10. С. 40–50.
2. Багалій Д. Український мандрований філософ Г.С. Сковорода. Х., 1926. С. 50–70.
3. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. Х.: Основа, 1991. 256 с.
4. Барабаш Ю. Знаю человека. Григорий Сковорода: Поэзия. Философия. Жизнь. М.: Наука, 1989. С. 121–153.
5. Голубовская Л. Новое сознание. М.: Амрита-Русь, 2006. 406 с.
6. Горський В.С. Філософія в українській культурі. К.: Освіта, 2002. С. 120–140.
7. Єфремов Сергій. Історія українського письменства. К.: Либідь, 1995. С. 210–220.
8. Ковалинський М.І. Григорій Савич Сковорода. Лондон, 1956. С. 10–20.
9. Коломієць В.Р. Видива на дорозі. Вибране: Поезії. К.: Дніпро, 1985. С. 80–90.
10. Короткий тлумачний словник іншомовних слів і термінів. / За заг. ред. І.В. Ляхіна. К.: Держполіт-видав, 1948. 760с.
11. Макаров А. Світло українського бароко. К.: Веселка, 1994. С. 140–160.
12. Сковорода Григорій. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1961. Т. 2. С. 480–495.
13. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: У 2 т. К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 531 с.
14. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: У 2 т. К.: Наукова думка, 1973. Т. 2. 574 с.
15. Сковорода Г. Твори. К.: Дніпро, 1983. С. 40–50.
16. Сковорода Григорій. Розмова про істинне щастя. За ред. В.О. Шевчука. Харків: Основа, 2002. 280 с.
17. Советский энциклопедический словарь. Под общ. ред. А.М. Прохорова. Изд. 4. М.: Советская энциклопедия, 1987. 1600 с.
18. Сумцов М.Ф. Історія української філософської думки. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Х.: ХПУ, 1998. Т. 7. С. 149–182.
19. Шлемкевич М. Загублена українська людина. К.: Освіта, 1992. С. 10–30.

ГРИГОРИЙ СКОВОРОДА – УКРАИНСКИЙ ПИЛИГРИМ

В статье рассматриваются философские взгляды Г.С. Сковороды, делается анализ жизненного пути и раскрывается особая сторона деятельности мыслителя.

Ключевые слова: Г. Сковорода, мыслитель, цель жизни, самопознание, странствование, пилигрим.

HRIGORIY SKOVORODA – UKRAINIAN PILIGRIM

In this article examination the philosophical views H.S. Skovoroda, analyzed the life road end reveal general especially side activity that thinker. H. S. Skovoroda really managed to combine an intellectual act in cognition with a strong-willed creative effort. His integral scientific, mystical non-ecclesiastical thinking, the choice of way of life in the best traditions of self-knowledge and walking in search of truth were an adequate form of action and spiritual realization of a real person. As a supporter of “poverty”, giving up material goods and false values that deprive the mind of mobility, he recreated the image of a self-absorbed, self-governing, free individual and educated person. Never being a monk officially, H. S. Skovoroda was really him in his life. Seeking a way out of the tragic contradictions of the imperfect world, only in his travels he discovered a spiritual insight equivalent to catharsis. An exceptional example of the unity of philosophical wisdom and personal activity of H. S. Skovoroda is his understanding of the educational mission. To be a philosopher for him meant to be a teacher who was able to pass on the comprehended human wisdom to others. The word-symbol – pilgrim – is a collective image and derived from Pere-gri-nus. There is no doubt that H. S. Skovoroda, as a connoisseur of Latin and Greek, knew these categories. His lifestyle, like his autograph, is the real equivalent of the meaning of the word pilgrim in symbolic form. An exceptional example of the unity of philosophical wisdom and personal activity of H. S. Skovoroda is his understanding of the educational mission.

Key words: H. Skovoroda, thinker, the life road, self-determination, wandered, pilgrim.